

УДК 327.461

Л. Г. Кузьоменська, аспірант

МОВА ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ

Анотація. Мова не лише відтворює дійсність, а й творить її образ. Вона – абсолютно необхідна комунікативна потреба й інструмент номінування реальності. Світ думки – передумова виразності світу слова. Втім, ефективність мови як засобу вираження залежить не лише від думки, а й від власного інструментарію.

Ключові слова: мова, дійсність, образ, комунікативна сфера, світогляд, картина світу, причинно-наслідкові зв'язки.

Л. Г. Кузьоменская, аспирант

ЯЗЫК КАК СРЕДСТВО ВЫРАЖЕНИЯ

Аннотация. Язык не только отражает действительность, но и создает ее образ. Он является совершенно необходимой коммуникативной потребностью и инструментом номинирования реальности. Мир мысли – предпосылка выразительности мира слова. Впрочем, эффективность языка как средства выражения зависит не только от мысли, но и от собственного инструментария.

Ключевые слова: язык, действительность, образ, коммуникативная сфера, мировоззрение, картина мира, причинно-следственные связи.

L. H. Kuzomenska, Postgraduate

LANGUAGE AS A MEANS OF EXPRESSION

Abstract. Language is not only a tool for reproduction of reality but also serves to create its image. It is absolutely necessary tool for communication needs and reality nomination. The world of thought is a prerequisite for the expressiveness of the world around us through the words we use. However, the effectiveness of language as a means of expression depends on both the thoughts and expression tools.

Variable potential of relationship between language and philosophy is extremely lengthy and heuristic: the language and philosophy can be both a subject and object of such relationships, a tool and objective, a function and instrument. The most attractive research problem is linguistic resources of philosophy, methods and styles of its representation.

Iconic and symbolic aspect of language reflects its intrinsic characteristics and functional tool options. The primary purpose of language is to provide meaning. This procedure is a cultural fact, a product of culture. Significant contribution to the treasury of language culture is dialogue. However, the most valuable incentive and creative resource has always been figurativeness.

The information picture of the modern world is extremely diverse and multifaceted. The effective functioning of a communicative space is possible on condition of permanent improvement of communication culture. The quality of education, educational process and educational services also greatly depends on the culture of communication. Moreover, in the modern educational sphere the culture of communication is functioning as the key factor that determines the success of the 'mastery of knowledge' and ability to apply them effectively in practice in general and in the communication space respectively and first of all.

Keywords: *language, reality, image, communication sphere, worldview, picture of the world, causal relationships.*

Актуальність теми дослідження. Мова постає необхідною комунікативною потребою, інструментом номінування реальності. Вона відтворює дійсність, творить її образ. Мова здійснює семантичну демаркацію дійсності, тому вкрай важливо окреслити і ефективно використовувати інструментарій, який визначає горизонт мови, функцію вираження. Мова є системою звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення.

Постановка проблеми. Правила мови нормативують використання знаків та їх функціонування як засобів людського спілкування. Мова є знаковою системою, котра забезпечує процес комунікації. Вона постає найважливішим засобом спілкування, тим підґрунтям, на якому вибудовуються міжлюдські стосунки і соціальна структура суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичну основу дослідження мови як засобу вираження склали ідеї та принципи класиків філософської думки – Аристотеля, Ф. Бекона, Дж. Локка, Т. Гоббса, Ф. Ніцше, А. Бергсона, М. Гайдеггера, Г. Гадамера, П. Рікера, Ж. Дерріди; теорія дискурсивних формацій, обґрунтована М. Фуко; логіко-методологічні ідеї представників філософії та методології науки – К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, П. Фейєрабенда, М. Ахундова, В. Ільїна, І. Касавіна, Є. Князевої, В. Швирьова, Б. Юдіна та інших; дослідження співвідношення мови та мислення (В. Гумбольдт, О. Леонтьєв, Л. Виготський); філософської семантики і логічного аналізу мови (Л. Вітгенштейн, Ч. Пірс, І. Нарський); філософії риторики (М. Блек, А. Річардс, В. Подорога); семіотики і структурно-семіотичному аналізу знаків (Р. Барт, Ч. Пірс, Ю. Лотман, У. Еко); філософського аналізу комунікації і прагматики мови (теорія мовних актів Дж. Остіна і Дж. Серля); когнітивного детермінізму, репрезентованого в працях П. Гайдена, Л. Мікешіної, В. Стьопіна, А. Огурцова, М. Опенкова, який полягає у філософській рефлексії з приводу різних форм знання; дослідження проблем розуміння й інтерпретації (П. Рікер).

Функціональний аспект мови як засобу реалізації її соціального потенціалу досліджували на сучасному етапі українські вчені-мовознавці Ю. Карпенко, В. Радчук, Г. Лозко, О. Федик, Г. Яворська та ін. Українознавці П. Кононенко, С. Єрмоленко, А. Погрібний, А. Пономаренко, Я. Радевич-Винницький, Г. Удовенко, В. Радчук і Л. Нагорна особливого значення надають функції спілкування.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Сутність мови як засобу вираження, на нашу думку, досліджена недостатньо.

Постановка завдання. Розглянути ефективність мови як засобу вираження, що залежить не лише від думки, а й від власного інструментарію.

Виклад основного матеріалу. Розуміння сутності мови як засобу вираження передбачає її всебічне дослідження за допомогою сукупності загальнонаукових, загальнофілософських та спеціальних методів з метою забезпечення об'єктивності, цілісності, обґрунтованості та достовірності наукових результатів. Зокрема, *системний підхід* надає можливість предметного розгляду мови як цілісного соціокультурного явища, здійснення історичних реконструкцій моделей розвитку мовної сфери; *інтерпретаційний підхід* сприяє змістовній демаркації мови як знаково-символічної сфери; *проблемний підхід* придатний для структурування мовної сфери, визначення топології, характеристик, взаємодії проблемних факторів, а також їхніх наслідків і шляхів розв'язання; *діалектичний метод* забезпечує дослідження процесів і явищ мовної дійсності в розвитку і взаємозв'язку; *метод єдності історичного та логічного* сприяє фіксації відношення між об'єктивною мовною дійсністю, що історично розвивається, та її відображенню в теорії пізнання; *метод індукції* забезпечує узагальнення мовних явищ з високою ступінню достовірності; *метод дедукції* сприяє переходу пізнання мовної дійсності від загального до одиничного; *метод систематизації* придатний для структуризації, ієрархізації та субординації сукупності аспектів і складових, які визначають функціонування мовної сфери; *метод каузального аналізу* окреслює причинно-наслідкові зв'язки мовної динаміки, її наслідки і тенденції.

М. Бахтін влучно порівняв слово з «абрєвіатурою вислову». Як довів Ґ. Марсель, слово має предикативну функцію: тобто може сприяти як про-світленню, так і затемненню, приховуванню буття. З цього приводу висловлювався ще Сенека: мовляв, не слід забувати, що доблесть красномовства є доблестю красномовства – і тільки. Коли ж йдеться про необхідність чіткої трансляції смислових нюансів чи про об'єктивність і семантичну коректність, то чеснот красномовства може виявитися недостатньо для загального успіху.

У статті «Політика і англійська мова» Дж. Оруел переконливо проілюстрував, що мова може бути інструментом не лише висловлення думки, а й приховування її. Згодом цей аспект набув значної дослідницької популярності: «Мова (семантика) розкриває сутності, проте, водночас і приховує їх. Слова, речення і фрази – це симулякри, що імітують «присутнє».

Згідно з М. Гайдеггером, «мова – це дім буття», а «думка постає віддзеркаленням мислення буття». Володіння світом слова – ключ до становлення світу думки, і отже, передумова не лише виразності, а й змістовності філософування. Інколи невербальні форми трансляції думки бувають більш виразними і промовистими, ніж ті, що реалізуються за допомогою слів. Мовчання, наприклад, є надзвичайно важливим елементом комунікативної і аргументаційної взаємодії. Бернард Шоу, зокрема, вважав мовчання найдосконалішою формою презирства, а П'єр Реверді – найжорстокішим і водночас найблагороднішим інструментом критики. Мішель Фуко влучно зауважив: якщо для різних лю-

дей навіть мовчання «мовчить» (і «звучить») по-різному, то що вже говорити про слова?!

Мова – це і «практична свідомість» (Фуко), і «дух народу» (Фіхте) і «дім буття» (Гайдеггер). Г.-Г. Гадамер стверджував, що тут-і-тепер буття світу насамперед є буттям мовним. Він обґрунтував мовну систему як «горизонт герменевтичної онтології».

Людське буття неможливе без мови, а мова – це не відчужена від людини система символів і знаків, а «безпосередня дійсність мислення» (К. Маркс), оскільки постає живою реалізацією діяльності людської свідомості.

Тезу про «розчинення людини в мові» загострює М. Фуко. На його думку, мова – це своєрідна сітка впорядкування, накинута на хаос дійсності. Не ми розмовляємо мовою, а мова говорить нами. Виходячи з концепції мовного характеру мислення і зводячи діяльність людей до «дискурсивних практик», М. Фуко постулює для кожної конкретної історичної епохи існування специфічної «епістемі» – «проблемного поля», досягнутого рівня «культурного знання», що утворюється в результаті дискурсів різних наукових дисциплін.

Мова – ключовий інструмент відображення та пізнання навколишнього світу. Вона є сполучною ланкою в системах «людина–світ» та «людина–людина». В. Гумбольдт інтерпретував мову «проміжним світом», котрий знаходиться між індивідами та реальністю. Відповідно до гіпотези «лінгвістичної відносності» Сепіра-Уорфа, мова подібна до фільтру, що розмежовує свідомість індивіда та реальність.

В античній Греції мову, стиль мовлення та ритмомелодику не випадково порівнювали з мистецтвом чарівної змови, за допомогою якої досягаються необхідні оратору афекти гніву, страху, співчуття і т.п. Утім, фонологія як розділ лінгвістики, що вивчає звуки мови у їх функціональному смисло-розмежувальному відношенні, інституувалася лише в ХХ столітті. Ключовим концептом фонології є фонема – сукупність істотних ознак, властивих звуковому феномену. Фонема має три основні функції – розрізняти смисл, розмежовувати закінчення слів та виділяти слово як семантичну цілісність і самодостатність (смилову суверенність). Однак, головна функція фонемі – сигніфікативна, тобто смислорозмежувальна.

Значення слова окреслюється параметрами його застосування у мовній практиці. Універсальне значення здебільшого не має понятійної окресленості, фіксованості й остаточності; воно коригується в доволі широкому діапазоні й зумовлене гетерогенними практиками слововжитку. Наприклад, такі терміни, як свобода, прогрес, порядок у розмовній мові означають суб'єктивні реальності – і тільки. Їхніми конкретними значеннями є суб'єктивні й здебільшого ситуативні визначення.

Д. Болінджер обґрунтував тезу про принципову неможливість парафразів: оскільки змістовність – явище вочевидь унікальне, залежне від ретельного відтворення не лише слів, а й логічних наголосів, інтонацій і пауз, то різний порядок слів і граматичних конструкцій автоматично призводить до змін на рівні значення, змістовного рельєфу.

Для вербального відтворення думки пріоритетне значення має вибір слів, поєднання ж слів посідає другорядну позицію. Розуміння такої ієрархії значущості сягає своїми витокami ще грецькій античності, яка прагнула досягти ідеалу вишуканого, витонченого словотворення як віддзеркалення настільки ж глибокого, інтенсивного й динамічного світосприйняття. Діонісій Галікарнаський, зокрема, зазначав: «Чимало поетів і прозаїків, філософів і ораторів ретельно підбирають гарні вислови, однак необачно та без смаку їх поєднують, тому ніякої користі з цього не мають, натомість дехто користується простими словами, проте майстерно їх поєднує і за рахунок цього забезпечує мові надзвичайну привабливість. Марною є хороша думка, позбавлена краси належного вербального позначення, так само нема вигоди і милозвучному вислові, якщо він не вмонтований у відповідну йому привабливу побудову» [2, с. 242].

На думку Діогена Лаертського «мова володіє п'ятьма ключовими чеснотами: чистотою, ясністю, лаконізмом, доречністю, красою. Чистота полягає в безпомилковому способі вираження. Ясність є способом, завдяки якому думку легко розпізнати. Лаконізм – вираження, що містить лише необхідне для розуміння предмета. Доречність – це відповідність предмету. Краса є вираженням, що уникає буденності» [1, с. 202]. Продовжуючи цей концептуальний підхід, Квентіліан наполягав: «У будь-якому поєднанні слів необхідно дотримуватися трьох вимог: порядку слів, поєднання їх один з одним і ритму» [1, с. 251]. Що ж стосується Теофраста, то він наполягав, що «три елементи вносять в мову пишність, урочистість та вишуканість: вибір слів, їх поєднання і ті фігури, в які це відливається» [1, с. 209].

Ціцерон стверджував, що «найбільш можливим комплексом слів є той, який може бути вимовлений одним запасом дихання. Однак ці межі встановлені природою, мистецтво ж претендує на дещо інші межі» [1, с. 259]. Він же виходив з концептуальної засновки, згідно з якою «існують два елементи, що прикрашають прозаїчну мову: приємність слова та приємність розмірів. Слова – це певний матеріал, а ритм – його оздоблення» [1, с. 264].

Ціцерон спростував помилковий стереотип щодо легкості висловлення думки засобом прози, сформулювавши свою точку зору так: «Важче говорити прозою, ніж писати вірші, позаяк у віршах існує твердий, чітко сформульований закон, якому необхідно категорично слідувати; в ораторській же мові нема нічого наперед заданого, окрім вимоги, щоб вона не була безформною, або надто стисненою, або безладною, або однобічно плинною» [1, с. 267].

Ж. П. Сартр зауважив, що проза переважно утилітарна, тому гранично коректним визначенням прозаїка є таке: людина, яка користується словами. Проза – семантична мова, інструмент інтелекту, за допомогою якого створюються значущі в інтерактивному обміні символи. Поезія ж – асемантична мова; подібно до живопису і музики вона розкриває чуттєві, емоційні характеристики явищ та смислів.

Діонісій Галікарнаський стверджував: «Приємною і красивою мова стає завдяки чотирьом вирішальним і найважливішим аспектам: мелодії, ритму, різноманітності та відповідності. Під приємністю я розумію свіжість, привабливість,

милослівність, переконливість і т.п., а під красою – величність, значущість, урочистість, важливість і т. д.» [2, с. 244].

Ціцерон сформулював дефініцію естетичної довершеності слова так: «Говорити гарно – це говорити, висловлюючи вражаючі думки і вбираючи їх у вишукані вислови» [1, с. 272] Аналогічні інтерпретаційні наголоси ісландські саги приписують вимогам бога красномовства Оґма. Компаративний аналіз цих синхронічних та діахронічних паралелей дає достатні підстави для висновку про трансісторичний і транскультурний універсалізм багатьох нормативів подання думки словом.

Загалом же можна погодитися із Ж. де Сталь з приводу того, що «законослесності мають бути настільки суворими, щоб посередностям було не до снаги їх дотримуватися» [7, с. 236]. Разом з тим ці закони не повинні заганяти більшість суб'єктів інтерактивного обміну в канонізовану виключно з позицій естетичного еталону вежу зі слонової кістки, інакше суспільство перетвориться або на «колективного німого», або на «колективного неповноцінного», що не піде на користь ні пересічному індивіду, ні соціуму в цілому.

У багатьох мовах з метою змістовного посилення повідомлення послуговуються методом редуплікації – повтором певних складів, слів і словосполучень. При цьому більші параметри форми автоматично означають посилення змістовності, додаткову акцентацію уваги на відповідних аспектах. Зокрема, редуплікація в іменнику означає більшу кількість об'єктів даного виду, в дієслові вказує на тривалість або завершеність дії, в прикметнику наголошує на інтенсифікації і/або нарощуванні, в слові, яке означає щось незначне, передбачає додаткове зменшення, гіпертрофію.

Праця Дж. Остіна «Як творити справи словами» (1964) започаткувала новий парадигмальний підхід у гносеології та онтології, обґрунтувавши тезу, згідно з якою вся діяльність людей має семіотичну (знакову) природу. На порядок денний вийшла проблема міри достатності семантичної інтерсуб'єктивності слів, себто їхньої смислової значущості для суб'єктів і конкретно-історичних типів буттєвості. Було доведено, що семантична інтерсуб'єктивність слів зумовлена спільністю апріорних форм мислення і споглядання: чим ширший конвенційний фундамент смислової даності (заданості) і принципів смислотворення, тим смислова універсальність слів очевидніша.

Втім, аналіз мови як особливої системи знаків, створеної людством для нагромадження і збереження інформації, сягає своїми витокami ще часів античності й середньовіччя. Проте особливого значення він набув у ХХ сторіччі, виокремившись в особливий напрям досліджень – філософію мови, або аналітичну філософію. Аналітична філософія пріоритетну увагу приділяє логічному аналізу мови, який цікавиться передовсім синтаксичним аспектом – логічним узгодженням елементів та речень, складеними з елементів. На цій основі виникло кілька напрямів. Наприклад, Б. Рассел робив наголос на вивченні елементарних суджень, що внаслідок логічного аналізу виявляються складними. Ключовим аспектом його пошуків були атомарні судження, тобто такі логічні «атоми», що логічно не розкладалися, судження, які відповідали б атомарним фактам дійсності.

У наш час у працях гуманітаріїв химерно поєднуються наукові поняття та філософсько-поетичні метафори, змалювання реальних фактів та міфологічні сюжети, канонічна логіка та неоднозначні асоціативні порівняння й екстраполяції. Зрештою, сама природа мови символічна й метафорична. Ця особливість з'ясовує, чому метафори є невід'ємними атрибутами нашого повсякденного мислення і артикуляції, а не лише риторичними фігурами. Вони настільки вкоренилися в нашій свідомості, що ми вживаємо їх несвідомо і автоматично.

Ното *symbolicum* (людина символічна як основний концепт «Філософії символічних форм» Е. Кассіра) – це індивід, наділений здатністю формувати символи і спілкуватися за їхньої допомоги. Завдяки символам ми трансформуємо уявлення про світ у ті форми, рефлексії і стереотипи, котрі найбільш прийнятні, зрозумілі й зручні. Засобом символу людина здійснює як процедуру декодифікації (розчаклування) світу, явища, феномена, так і ритуал кодифікації (зачаклування) в термінах, оптимальних для засвоєння, відтворення, рефлексії тощо. Відтак, світогляд кожного з нас – це своєрідна послідовність та ієрархія символів.

Значущість символічного інструментарію соціальної взаємодії була переконливо доведена представниками теорії символічного інтеракціонізму (Ч. Кулі, В. Томасом, Дж. Мідом, Р. Парком) в 20-30-х роках ХХ століття. Символізм поклав початок структурованому й ієрархізованому мисленню, мистецтву як такому. Він виявився необхідною передумовою філософського оперування дійсністю, адже до появи символічного мислення людина була спроможною констатувати лише тут-і-тепер дійсність, а завдяки символам вона почала оперувати минулим та майбутнім, щоразу поглиблюючи й ускладнюючи інтерпретативний діапазон цих символічних абстракцій.

За наполяганням К. Гірца, «соціальної антропології слід нарешті усвідомити той факт, що знак, символ, денотація, комунікація – це наш основний інтелектуальний капітал» [3, с. 104]. Людина взагалі «настільки істотно залежить від символічної сфери, що ця залежність постає вирішальним фактором для її творчої життєдіяльності» [3, с. 117]. Як влучно зауважив К. Гірц, «сила символу полягає в його здатності осягати, позначати і повідомляти соціальні реальності, які не піддаються обережній мові науки. Символ передає більш складний зміст, ніж передбачає буквальне розуміння» [3, с. 241].

Кожен випадок символізації – це смислове зачаклування, інтерпретаційний аверс відповідного феномена чи явища. Сила символу полягає в його спроможності охоплювати, позначати й сполучати соціальні реальності, які не піддаються обмеженій термінології науки, адже символ дозволяє передати істотно складніший смисл, ніж передбачає буквальне розуміння. Як зауважив К. Гірц, «сенси можуть «накопичуватися» лише в символах – хресті, півмісяці або крилатому змії» [3, с. 150].

Як зауважив М. Малерб, «у наш час прагнення символічного прочитання дійсності дещо вийшло з моди, однак воно не зникло зовсім, оскільки вкорінене в самій глибині нашої душі. Ми часто надаємо більшій значущості словам, аніж реальності, яку вони охоплюють. Слова, таким чином, виявляються різновидом магічного заклинання, яке намагається вплинути на реальність. Політики мають

репутацію майстрів з уживання слів, відірваних від їхнього первісного смислу: наприклад, іноді вони вимовляють «народно-демократична республіка», тричі повторюючи одне й те ж з приводу політичної системи, в якій народів не залишається права вибору» [5, с. 334].

У книзі «Символічний інтеракціонізм. Перспективи і метод» (1969) Г. Блумер аргументовано наполягав: соціальне буття є насамперед результатом інтерпретацій, оцінок і визначень символічного ґатунку. Оскільки можливості людини розуміти, сприймати, відчувати, бачити і чути є обмеженими, то вона змушена діяти за принципом «запаса смислу» – тобто до послуг символічних засобів для позначення тих аспектів, достовірно розуміння яких індивіду непідвладне.

Символ постає атрибутивною і навіть імперативною ознакою культури; людина ж набуває змістовних ознак Homo symbolicus тоді й настільки, коли й наскільки функціонує в межах культури, є підлеглою регламентаціям, детермінативному впливу культури. У своїй субстанційній основі кожна культура є насамперед і в основному символічною, а не реалістичною. Де-факто «символізм відіграє подвійну роль: приховування священних істин від невтаємничених і водночас відкриття цих істин тим, хто символи розуміє» [8, с. 657].

Символічне мислення зробило революційний прорив у становленні людини сучасного формату, спроможної мислити абстрактно і здійснювати мисленнєві операції щодо тих феноменів, які не перебувають у безпосередньому полі її зору. Символізм виявився необхідною передумовою філософського оперування дійсністю, адже до появи символічного мислення людина була спроможною констатувати лише тут-і-тепер дійсність, а завдяки символам вона почала оперувати минулим та майбутнім, щоразу поглиблюючи й ускладнюючи інтерпретативний діапазон цих символічних абстракцій. Разом з тим слід визнати, що символічний інструментарій відкрив своєрідний ящик Пандори витончених методик впливу на індивідуальну і масову свідомість. Як зауважив Е. Кассіер, під впливом символічних засобів у принципі може бути досягнута будь-яка мета: приміром, громадська думка може перетворитися на театр тіней, режисером якого є диявол.

Змістовно-функціональна особливість метафори полягає в тому, що вона містить декілька евристичних смислових вузлів і акцентує увагу на продуктивному рухові думки під час герменевтичної реконструкції. Завдяки метафорі відбувається стратифікація смислу: нестача значення на одному рівні призводить до зростання значеннєвих ресурсів на інших рівнях. Х. Ортега-і-Гассет зазначав: «Метафора взагалі не мала б смислу, якби за нею не стояло інстинкту, який спонукає людину уникати занадто реального» [6, с. 249].

Метафора в широкому розумінні – це дещо, вагітне подвійним сенсом. Філософів часто непокоїть та особливість метафори, що вона «невірна»: «Про дану річ метафора стверджує, що та є чимось іншим». А найгірше, що часто чим більш вона «невірна», тим ефективніша. Силу метафорі надає взаємодія між різнорідними смислами, які вона символічно сполучає в цілісну концептуальну схему, а також успішність, з якою таке сполучення долає внутрішній опір, котрий обов'язково виникає у кожного, хто сприймає цю семантичну суперечливість» [3, с. 242].

Присутність метафори в багатьох модифікаціях філософського знання переконливо доводить органічність метафори як засобу вираження філософської ідеї. Це й не дивно, адже такі гносеологічні властивості метафори, як єдність концептуального і емоційно-насиченого образу, багаторівневність, асоціативна гнучкість і риторична ефективність надають її потенціалу статусу ефективного засобу вираження філософських ідей. Метафора постає адекватним інструментом філософської рефлексії, оскільки вона відповідає загальному духу філософії – акцентованості на поліаспектному, ієрархічно структурованому пізнанні, організованому за еталонами відкритої раціональності [4, с. 22-23].

Фразеологія є найбільш культураносним елементом мовної системи. Це своєрідний транслятор культури, епістемологічна модель для дослідження взаємодії мови і культури. Афоризм є найпростішою формою вираження філософської думки, яка особливо типова для її витоків і початкових кроків. Ця форма переважувала в досократівській філософії. Втім, вона не втратила своїх позицій впродовж усієї історії філософії. Сенека, Паскаль, Монтень, К'єркегор, Ніцше, Ларошфуко та інші зірки філософського небосхилу є виразним підтвердженням цієї тези. В метафорі відбувається антиципація філософської ідеї. Наприклад, зображення терезів у рівновазі натякає на ідею скептичної ізостенії, тобто рівноваги аргументів «за» та «проти»

Діалог як друга форма філософського винаходу була започаткована Сократом і знайшла своє продовження у творчості Платона. Ця форма винаходу також проходить крізь усю історію філософії (Дідро, Вольтер, Юм, Фіхте, Шеллінг, Ренан та інші). На рівні діалогу ідея постає не у формі тези, а в антитетичному вигляді. Думка діалектично роздвоюється, внаслідок чого проблема висвітлюється з двох ракурсів – причому, протилежні точки зору уособлені в двох (чи більше) індивідах.

Третя і остання форма філософського винаходу – це система, в межах якої а) проблема сформульована, б) її внутрішні протиріччя розкриті, в) їй знайдено певне розв'язання в наукоподібній формі. Творцем такого типу філософського винаходу вважається Аристотель і Демокрит.

Втім, найбільш привабливою формою філософської думки був і залишається афоризм. Його інтелектуальна спокусливість полягає насамперед у компактності. Афоризми є різновидом таких висловлювань, в яких комунікативний намір («ілокутивна сила» – згідно з термінологією Дж. Остіна та Дж. Серля) не виражено безпосередньо. Л. Шестов у книзі «Апофеоз безпідставності» зауважив: «На Заході афористична форма викладення думки – явище тривіальне. В Росії ж зовсім інакше: у нас вважається, що книга повинна бути послідовним розвитком системи думок, об'єднаних загальною ідеєю. Розрізнені чи незв'язні між собою думки мають статус лише сирого матеріалу, який набуває цінності тільки після відповідної обробки» [9, с. 176].

Висновки. Загалом же можна констатувати, що відсутність єдності типів філософствування, пріоритетів і принципів бачення проблем і способів їх розв'язання притаманна філософській ойкумені як у діахронічному, так і в синхронічному форматі. К. Гірц проілюстрував цю тезу такою сентенцією: «Якщо оксфордські філософи віддають перевагу висловлюванню лаконічними байка-

ми, то філософи-феноменологи послуговуються довгими реченнями і розлогою аргументацією» [3, с. 28]. Консенсусні канони аргументаційної переконливості (достатності та вичерпності) у філософському середовищі також відсутні або доволі аморфні. Ситуацію ускладнює та обставина, що філософська аргументація може містити посилення на авторитетів (їх репутаційний рівень), інтуїцію, здоровий глузд, одкровення і т. ін.

Література

1. Анкермист, Ф. Р. История и тропология: взлёт и падение метафоры / Ф. Анкермист. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – 348 с.
2. Галикарнасский, Д. О сочетании имен / Д. Галикарнасский // Античные теории языка и стиля. – СПб. : Алетейя, 1996. – 362 с.
3. Гирц, К. Интерпретация культур : [пер. с англ.] / К. Гирц. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
4. Коськов, С. Н. Конвенции и метафоры в языке науки / С.Н. Коськов // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 1991. – № 6. – С. 20–31.
5. Малерб, М. Религии человечества / М. Малерб. – М.; СПб. : Издательство «Рудомино», 1997. – 602 с.
6. Ортега-и-Гассет, Х. Дегуманизация искусства / Х. Ортега-и-Гассет // Самосознание европейской культуры XX века: мыслители и писатели Запада и место культуры в современном обществе. – М. : Политиздат, 1991. – 366 с.
7. Сталь, Ж. де. О литературе, рассмотренной в связи с общественными установлениями / Ж. де Сталь. – М. : Искусство, 1989. – 476 с.
8. Холл, М. П. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии / М.П. Холл. – Новосибирск : «Наука», 1997. – 794 с.
9. Шестов, Л. Апофеоз беспочвенности / Л. Шестов // Сочинения. – М. : Раритет, 1995. – 431 с.

References

1. Ankermist, F. R. (2003). Istoriia i tropologiiia vzlet i padenie metafory [History and tropology: rise and fall of metaphor]. Moscow : Progress-Traditsiya [in Russian].
2. Galikarnasskiy, D. (1996). O sochetanii imen [On conjunction of names]. Antichnye teorii iazyka i stil'ia [Antic theories of language and style]. SPb. : Aleteia [in Russian].
3. Geertz, C. (2004). Interpretatsiia kultur [Interpretation of cultures]. Moscow : Rossiiskaia politicheskaia entsiklopediia - "Russian political encyclopedia" (ROSSPEN). [in Russian].
4. Koskov, S. N. (1991). Konventsii i metafory v iazyke nauki [Conventions and metaphors in language of science]. Vestnik Moskovskogo universiteta – Bulletin of Moscow university. Issue 7. Philosophy, 6, 20–31.
5. Malerb M. (1997). Religii chelovechestva [Religions of mankind]. Moscow : SPb. : "Rudomino" publishing [in Russian].
6. Ortega-y-Gasset, H. (1991). Degumanizatsiia iskusstva [Dehumanization of art]. Samosoznanie evropeiskoi kultury KHKH veka mysliteli i pisateli Zapada i mesto kultury v sovremennom obshchestve - Self-realization of XX century European culture : thinkers and writers of the West and the place of culture in modern society. Moscow : Politizdat [in Russian].
7. Stal, J. de. (1989). O literature rassmotrennoi v sviazi s obshchestvennymi ustanovleniiami [On literature analyzed with accounting for social institutions]. Moscow : "Iskusstvo" [in Russian].
8. Hall, M. P. (1997). Entsiklopedicheskoe izlozhenie masonskoi germeticheskoi kabbalisticheskoi i rozenkreitserovskoi simvolicheskoi filosofii [Encyclopedic statement of Masonic, Hermetic, Cabbalistic and Rosenkreuz symbolic philosophy]. Novosibirsk : "Nauka" [in Russian].
9. Shestov, L. (1995). Apofeoz bespochvennosti [Apotheosis of hollowness]. Moscow : "Raritet" [in Russian].

Надійшла 15.06.2016

Бібліографічний опис для цитування :

Кузьоменська, Л. Г. Мова як засіб вираження / Л. Г. Кузьоменська // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2016. – № 2 (8). – С. 73-82.